

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПОЛІТИКИ

УДК 321.74 (477)

Пашина Н. П.

ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ.

Аналізуються основні наукові підходи до визначення сутності політики ідентичності, визначено суб'єкти політики ідентичності, завдання та функції державної політики ідентичності в сучасному суспільстві. Розглядається роль політики ідентичності у формуванні загальнодержавної консолідованої політичної ідентичності, легітимації держави та інтеграції суспільства. Показано, що політика ідентичності держави включає не тільки культурні основи розвитку суспільства, вона стосується всіх аспектів життєдіяльності суспільства, які відносяться до формування позитивної колективної загальнодержавної ідентичності.

Ключові слова: політична ідентичність, політична ідентифікація, політика ідентичності, державна політика ідентичності.

Політика ідентичності сьогодні набуває особливої актуальності як усередині держав, так і в державних спільнотах, а сама ідентичність все більше розглядається як організуючий фактор, ресурс суспільного розвитку, основа інституційних змін.

На початку XXI століття перед Україною гостро стоїть питання цивілізаційного самовизначення і вибору стратегічного партнерства. Рівень інтегративності українського суспільства значно впливатиме на її конкурентноздатність в епоху глобалізації. Водночас, різнопланові внутрішньополітичні і міжнародні актори сприяють тенденціям дезінтеграції і перешкоджають консолідації українського суспільства. Набирають силу і активно затверджуються, у тому числі за допомогою політичної еліти, регіональні ідентифікаційні моделі, посилюється акцент локальних соціокультурних відмінностей, соціально-класового протистояння.

Відсутність загального інтеграла політичної ідентичності є серйозною загрозою у здійсненні демократичних реформ та просуванні національних інтересів у міжнародних відносинах, бо частина енергетики розвитку неминуче йде на внутрішні тертя. Тому, однією з актуальних проблем політичної науки в сучасній Україні є формування політики ідентичності в Україні на основі суспільного консенсусу і демократичних цінностей.

Метою статті є аналіз сутності політики ідентичності, визначення завдань та функцій державної політики ідентичності в сучасному суспільстві, її роль у формуванні загальнодержавної консолідованої політичної ідентичності.

Розглядаючи політичну ідентичність з точки зору конструктивізму, необхідно підкреслити, що характер політичної ідентифікації визначається характером державного устрою, політичним режимом, політичними інститутами, партіями та організаціями, тобто політичною системою в цілому. Саме на рівні політичної системи «задаються» можливі моделі колективної ідентифікації, визначаються механізми та інструменти її конструювання.

Соціальні спільноти самі по собі не створюють колективну ідентичність, її створюють лідери, керівники, ідеологи, які через різні засоби комунікації транслюють її членам групи. Поняття «Ми» виникає в індивіда як у наслідок усвідомлення себе частиною певної групи, так і в процесі соціального запиту, як реакція на навколишню дійсність. Рівень усвідомлення індивідом поняття «Ми» багато в чому залежить від його обізнаності та політичної культури.

При цьому колективну ідентичність потрібно розуміти не як механічну суму індивідуальних ідентичностей, а як бажання людей бути разом, почуття приналежності до єдиної соціальної спільноти. Згідно з Ф. Фукуямою, ідентичність йде не тільки з голови, але з серця [1].

Значну роль у процесі ідентифікації соціальних суб'єктів і формування колективних ідентичностей відіграє політика ідентичності, яка здійснюється різними акторами політичного процесу.

Основними суб'єктами політики ідентичності виступають держава, державні об'єднання і соціальні групи (політичні партії, національні, регіональні та етнічні еліти, політичні лідери, громадські організації) та інші суб'єкти політичного процесу, які здатні акумулювати й артикулювати громадські інтереси, та які мають у своєму арсеналі достатньо засобів впливу на громадську свідомість і поведінку.

«Батьківщиною» політики ідентичності є США. Згідно американській інтерпретації, політика ідентичності (politics of identity) характеризує консолідацію і боротьбу непривілейованих груп і різних меншин, наприклад, феміністських, сексуальних за право своєї ідентичності й «окремість» [2, с. 23]. Поняття «політика ідентичності» було введено американським соціологом Е. Гоффманом в роботі «The Presentation of Self in Everyday Life» [3]. Починаючи з 60-х рр. XX століття, у зв'язку з ускладненням ідентифікаційних практик, воно активно використовується у світовому науковому та політичному дискурсі. Відомий польсько-британський політичний філософ і соціолог З. Бауман підкреслює, що сучасність перестала мати характер визначеності, її рухливість він охарактеризував як «рідку сучасність», яка йде з-під ніг. «У нашу епоху «рідкої сучасності» світ навколо нас розділений на погано скоординовані фрагменти, у той час як наші індивідуальні життя розрізані на безліч слабо пов'язаних епізодів», тому ідентичність це не одинична проблема, а серія проблем, вважає автор [4, с. 12-13].

Формування ідентичності може відбуватися як «нав'язування» (свого роду «примус») або як «визнання» [5, с. 32-33]. В умовах модерну діяльність держави та її інститутів була спрямована на «нав'язування» суспільству певної ідентичності як єдиної версії світу, в інтересах груп, які домінують. Політика ідентичності приймала форми «примусу», у першу чергу в тому сенсі, що виключала існування інших ідентичностей. Е. Хобсбаум відзначає, що по всій Європі протягом другої половини XIX ст. ми стикаємося з таким явищем як «масове виробництво традицій» [6]. Однак принциповим тут є питання про те, хто виробляє традицію і конструює національну ідентичність. Модерність передбачає значну роль «професіоналів уявлень» у конструюванні національної ідентичності, яка, за словами А. Лукіної, є «нав'язаною ідентичністю», що транслюється правлячою владою та інтелектуальною елітою за допомогою різних медіа [7]. Найбільш характерно такі форми політики ідентичності проявляються в тоталітарних та авторитарних політичних режимах.

Постмодернізм на основі принципів плюралізму та мультикультуралізму припускає, що в ліберальних демократичних суспільствах смисли ідентичностей конкурують між собою і пропонуються різними соціальними акторами, а політики ідентичностей здійснюються як політики «визнання».

Таким чином, розширення кола суб'єктів, які беруть участь у колективному конструюванні ідентичностей і пропонують свої варіанти суспільних цілей і цінностей, послаблюють домінуючу роль держави в цьому процесі й ускладнюють сам процес боротьби за ідентичність.

Білоруський дослідник Г. Міненков підкреслює, що «...прагнення, які охоплюються «політикою ідентичності», є колективними і публічними, а не лише індивідуальними і приватними. Це – боротьба, боротьба теоретична і соціально-політична, а не просто об'єднання в групи за інтересами, боротьба, пов'язана з руйнуванням колишніх легітимаций і пошуком визнання і легітимності, а іноді і влади, а не тільки можливостей для самовираження і автономії» [8].

В українській політичній науці і практиці поняття «політика ідентичності» стало активно використовуватися в першому десятилітті XXI століття у зв'язку з процесами переідентифікації в українському суспільстві та дискурсом про необхідність конструювання національної ідентичності на громадянській основі.

Аналізуючи вплив громадянського суспільства на розвиток демократії та роль політичної ідентичності в цьому процесі, Ю. Тищенко та С. Горобчишина підкреслюють, що «держава формує узгоджену між різними групами політику, яка має на меті створити умови для міжкультурної взаємодії та міжкультурного діалогу за наявності зримих культурних розрізень спільнот...». Науковці надають наступне тлумачення політики ідентичності: «політика ідентичності, по суті, передбачає процес прийняття рішень про здійснення певних акцій, дій, політики саме на підставі приналежності індивідуумів до конкретної національної, етнічної, расової або якоїсь іншої групи» Таким чином, політика ідентичності розглядається як політична практика, в якій виокремлюють один із її механізмів – «колективні дії, які пов'язують учасників в об'єднане спільним досвідом солідарне ціле» [9, с. 12-13].

Українські дослідники М. М. Розумний, В. В. Андрусів, В. О. Бакальчук, Л. І. Мазука, М. О. Паламарчук, І. М. Симоненко вважають, що «загальною метою політики ідентичності є комунікативна цілісність спільноти, її суб'єктність, спроможність формувати й відтворювати спільні уявлення, норми та цінності, ухвалювати спільні рішення і досягати спільних цілей» [10, с.10]. На думку науковців, щоб спільнота була спроможна до цього, їй необхідно спиратися на сукупність колективних уявлень і принципів самоусвідомлення як на даність, що не підлягає сумніву, або є продуктом усвідомленого компромісу. Таким чином, політика ідентичності виникає як надбудова до рішення спільноти «бути разом».

Автори підкреслюють, що політика ідентичності переважно реалізується в ідеологічній та гуманітарній сферах, але є також органічною складовою інших політик – внутрішньополітичної, зовнішньополітичної, соціально-економічної, безпекової, у контексті яких вона «виконує роль їхньої доктринальної основи, надає сенсовості й забезпечує цілепокладання усіх видів діяльності соціального організму»[11, с. 8].

На нашу думку, політику ідентичності можна визначити як систему заходів і дій суб'єктів політичного процесу, спрямовану на формування колективної ідентичності, на основі позиціонування певних цілей і цінностей, визначення сутності « Ми » і маркування «Іншого».

Сьогодні поняття «політика ідентичності» більше використовується для вивчення соціальних практик держави (policy) з формування (конструювання), утвердження та коригування національної / громадянської ідентичності.

Під державною політикою ідентичності ми розуміємо комплекс політичних рішень, заходів і дій з боку держави, спрямованих на формування колективної загальнодержавної ідентичності за допомогою певних технологій впливу.

Домінуюча роль держави в процесі формування політичної ідентичності в масштабах всього суспільства визначається тим, що в її розпорядженні знаходяться всі, необхідні для цього політичні, правові, адміністративні, економічні, інформаційні та інші ресурси. Держава володіє також мережею інституалізованих каналів імплементації колективної ідентичності таких, як державні символи, наука, освітні та виховні установи, державні ЗМІ, бібліотеки, клуби, музеї тощо.

У демократичному суспільстві, на відміну від тоталітарного, державна політика ідентичності не має примусового характеру. У процес формування загальнодержавної ідентичності можуть бути включені й інші політичні інститути (наприклад, партії), а також інститути громадянського суспільства, чия діяльність спрямована на консолідацію громадян щодо суспільних цілей і цінностей. Слабкий розвиток інститутів громадянського суспільства, наприклад як у сучасній Україні, ще більш підсилює роль і відповідальність держави у формуванні консолідованої загальнодержавної ідентичності.

Державна політика ідентичності в демократичному суспільстві не виключає наявності безлічі ідентичностей, у тому числі політичних, які знаходяться в певній ієрархії значень для соціальних суб'єктів. Вона спрямована на створення фундаменту для узгодження різноманітних, диференційованих інтересів, основи колективної самоідентифікації суспільства. Таким чином, загальнодержавну ідентичність потрібно розглядати як

«цементуючу» основу консолідації громадян, важливий ресурс стабілізації політичної системи і суспільного розвитку.

При цьому політика ідентичності при демократії не виключає відмінність і індивідуальність, «вона шукає форми їх узгодження на основі принципу прихильності рівності і свободі». Водночас, сформовану загальнодержавну ідентичність ми не можемо подавати як досконалу гармонію соціальних відносин. На думку вчених, у демократичному суспільстві «ми завжди будемо мати справу з «конфліктним консенсусом» [Цит.за: 12].

Запропонована М. Кастельсом класифікація ідентичності (легітимуюча ідентичність, ідентичність опору, проєктивна ідентичність) передбачає їхній розвиток на основі «певного культурного матеріалу». Згідно з М. Кастельсом, ідентичність являє собою «процес конструювання сенсу на основі певної культурної властивості або відповідної сукупності культурних властивостей, які мають пріоритет по відношенню до інших джерел сенсу» [13, с. 6].

Політика ідентичності включає не тільки культурні основи розвитку суспільства, вона стосується всіх аспектів життєдіяльності суспільства, які відносяться до формування позитивної колективної загальнодержавної ідентичності. Наприклад, у політичній сфері – це консенсусне визначення цілей суспільного розвитку, це домовленість еліт щодо збереження спадкоємності в політиці ідентичності, це політичні права і свободи; у правовій сфері – це рівність усіх перед законом і верховенство закону; в економічній сфері – це створення рівних можливостей для реалізації своїх здібностей і потреб; у соціальній сфері – це соціальний захист громадян, ліквідація будь-якого виду соціального відторгнення людей в суспільстві.

Таким чином, якщо мова йде про ідентичність не по «крові» і без примусу, а як про конструкти і на основі «визнання», вона повинна бути привабливою. Тобто політика ідентичності має бути спрямована на формування позитивного іміджу держави у всіх сферах її діяльності.

Автори збірника «Україна: політичні стратегії модернізації» визначають, що на різних етапах становлення суспільства актуалізуються відповідні завдання політики ідентичності, а саме:

- формування концептуальних засад спільної ідентичності та наповнення її культурним, соціальним, політичним змістом;
- підтримування (відтворення) моделі спільної ідентичності засобами соціального, зокрема державного, управління та регулювання;
- корекція уявлень щодо спільної ідентичності та форм її відтворення як відповідь на нові історичні виклики, що постають перед спільнотою [14, с. 9].

У цілому, політика ідентичності завжди спрямована на легітимацію держави та інтеграцію суспільства. На наш погляд, політика ідентичності держави повинна виконувати наступні функції:

- легітимація політичної влади;
- забезпечення наступності розвитку суспільної системи;
- консолідація суспільства навколо узгоджених цінностей;
- мобілізація суспільства на виконання завдань і цілей суспільного розвитку;
- комунікація соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях;
- регулювання взаємовідносин між соціальними суб'єктами, суспільством і владою;
- правове вирішення конфліктів ідентичностей на основі узгоджених принципів і цінностей;
- компенсація потреби в безпеці через відчуття приналежності до домінуючої більшості;
- нормування суспільної поведінки, у тому числі політичної.

Виходячи з того, що політику ідентичності здійснює не тільки держава, але й інші суб'єкти політичного процесу, у тому числі міжнародного, можна говорити про політику ідентичностей і про роль держави в цьому процесі, про боротьбу за ідентичність у сучасних суспільствах.

Таким чином, питання про політичну ідентичність є одним з найбільш актуальних в українському суспільстві. Це обумовлено тим, що зміцнення політичної нації та держави, вирішення завдань демократичного транзиту можливо тільки на основі загальних ідентифікаційних орієнтирів більшості населення. Завданнями державної політики ідентичності в Україні є вирішення конфліктів ідентичностей у суспільстві і формування такої моделі ідентичності, яка би сприяла консолідації суспільства у вирішенні завдань його розвитку.

Рівень інтегрованості українського суспільства є найважливішою умовою конкурентноздатності України та просування її національних інтересів у міжнародній політиці.

Використана література:

1. Fukuyama F. Identity and Migration [Електронний ресурс] / F. Fukuyama // Prospect Magazine. — 2007. — 25 February. — № 131. — Режим доступа : <http://www.prospectmagazine.co.uk/2007/02/identityandmigration/>. — Назва з екрану.
2. Политическая идентичность и политика идентичности: очерки / [под ред. О. И. Зазнаева]. — Казанский (Приволжский) федеральный университет. — Казань : Отечество, 2011. — 230 с.
3. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life / Erving Goffman. — N.Y., 1959.
4. Bauman Z. Identity / Z. Bauman. — Cambridge : Malden, 2004. — P. 12–13.
5. Філіппова О. Ідентифікація й ідентичності крізь призму концепту «політики ідентичності» / О. Філіппова // Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія / [за ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокурянської]. — Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. — 520 с.
6. Hobsbaum E. Mass-producing traditions: Europe, 1870 – 1914 / Eric Hobsbaum // Invention of Tradition / [Hobsbaum Eric and Terence Ranger eds]. — Cambridge : Cambridge University Press, 1983. — P. 263–307.
7. Лукина А. Технологии производства и утверждения национальной идентичности / Анастасия Владимировна Лукина // Гражданские, этнические и религиозные идентичности в современной России / [отв. ред. В. С. Магун]. — М. : Издательство Института социологии РАН, 2006. — С. 233–253.
8. Миненков Г. Я. Политика идентичности: взгляд современной социальной теории [Электронный ресурс] / Г. Я. Миненков. — Режим доступа : <http://tudocs.exdat.com/docs/index-258930.html>. Назв. с екрана.
9. Тищенко Ю. А. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності» / Ю. Тищенко, С. Горобчишина ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. — К. : [Агентство «Україна»], 2010. — 76 с. — Режим доступа : <http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/identity2010.pdf>. — Назва з екрану.
10. Україна: політичні стратегії модернізації : зб. науково-аналітичних доп. / за ред. М. М. Розумного (заг. ред.), О. А. Корнієвського, В. М. Яблонського, С. О. Янішевського. — К. : НІСД, 2011. — 328 с.
11. Там само. С. 8.
12. Миненков Г. Я. Зазн. праця.
13. Castells M. The Power of Identity / M. Castells / The Information Age: Economy, Society and Culture. — Cambridge, MA; Oxford, UK : Blackwell (1997), 2004. Vol. II. — 2004.
14. Україна: політичні стратегії модернізації : зб. науково-аналітичних доп. / за ред. М. М. Розумного (заг. ред.), О. А. Корнієвського, В. М. Яблонського, С. О. Янішевського. — К. : НІСД, 2011. — 328 с.

Пашина Н. П. Политика идентичности: сущность и функции.

Анализируются основные научные подходы к определению сущности политики идентичности, определены основные субъекты политики идентичности, задачи и функции государственной политики идентичности в современном обществе. Рассматривается роль

политики идентичности в формировании общегосударственной консолидированной политической идентичности, легитимации государства и интеграции общества. Показано, что политика идентичности государства включает не только культурные основы общества, она касается всех аспектов жизнедеятельности общества, которые относятся к формированию позитивной коллективной общегосударственной идентичности.

Ключевые слова: политическая идентичность, политическая идентификация, политика идентичности, государственная политика идентичности.

Pashina N. Policy of identity: essence and functions

The main scientific approaches to defining essence of identity policy are analysed, subjects of identity policy, tasks and functions of state policy of identity in the modern society have been defined. The role of policy of identity in forming nationwide state consolidated political identity, legitimization of state and integration of society are considered. It is highlighted that identity policy of state encloses not only cultural grounds of the state, it concerns all aspects of social life related to forming positive collective nationwide identity.

Key words: political identity, political identification, government policy of identity.

УДК 321.02:323

Вінникова Н. А.

ПРОБЛЕМА ТРАНСПАРЕНТНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

У статті висвітлено проблематику прозорості процесуального забезпечення політичних рішень. Виявлено фактори, які опосередковують кореляцію між прозорістю та легітимністю ухвалення політичних рішень. Доведено, що транспарентність ухвалення політичних рішень може мати як позитивні, так і негативні наслідки для їхньої легітимності.

Ключові слова: політичні рішення, транспарентність, відкритість, підзвітність, легітимність.

Ефективність взаємодії влади і суспільства багато в чому залежить від ступеня прозорості функціонування політичної системи. Транспарентність інститутів влади розглядається як один з найважливіших принципів розвинутої демократії і механізмів запобігання соціальним конфліктам. Принцип прямої взаємозалежності між транспарентністю процесу ухвалення політичних рішень та їхньою суспільною легітимацією є майже аксіоматичним. Однак емпіричні дослідження останніх років не лише ставлять під сумнів цей постулат, а навіть доводять протилежне: прозорість процедури ухвалення політичних рішень має різні ефекти і неоднозначний вплив на їх легітимність (Ф. Баністер [1], М. Баур і М. Грімес [2], П. Ван Дайн [3], Б. Ворфі [4], С. Густавссон [5], Дж. де Файн Ліхт [6], Дж. Мансбридж [7], А. Меєр [8]). Існує певна прогалина між відкритістю таких процесів і суспільним ставленням до них. Науковці визначили, що на сприйняття прозорості впливають такі фактори як початковий рівень довіри до влади, культура і менталітет громадян (С. Грімелікуйсен [9], Д. Джонсон і П. Реган [10], К. Ліндстедт [11], К. Тсесура [12], Дж. Фокс [13], П. Шарма [14]). Дослідження здебільшого сфокусовані на акторах і процесах прийняття рішень, вплив же прозорості на тих, хто їх легітимізує, не отримало належної уваги з боку вчених.

Вітчизняні наукові розвідки зосереджені на питаннях прозорості та відкритості органів державної влади, зокрема в аспекті інституційно-процедурного забезпечення публічної політики в Україні (І. Жаровська [15], О. Телешун [16], О. Хмара [17], В. Ярошенко [18]). Однак, на нашу думку, висвітлення означеної проблематики потребує ширшого контексту, оскільки поза фокусом аналізу залишаються чинники, які не мають нормативного закріплення, але суттєво впливають на транспарентність політичних рішень і сприйняття її суспільством.